

Forfatter: Dalgas, Ernesto

Titel: Udrag fra Dommedags Bog

Citation: Dalgas, Ernesto: "Dommedags Bog", i Dalgas, Ernesto: *Dommedags Bog*, udg. af Henrik Schovsbo, Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, Borgen, 1996, s. 61. Onlineudgave fra Arkiv for Dansk Litteratur: <https://tekster.kb.dk/text/adl-texts-dalgasdomval-shoot-idm139915689974288.pdf> (tilgået 25. april 2024)

Anvendt udgave: Dommedags Bog

Her stod jeg da for ham, der - mirabile dictu - skønt født i jødisk Slægt, dog naaede til den samme Højde og Dybde, som ellers kun Adepten i Vedanta kan naa i Indialand. Med inderlig Beundring knælte jeg ned og sagde: »Ophøjede og hellige Spinoza. O, bryd din Tavshed. Løs mig Verdens Gaade. O, sig mig, hvad er dette Hav, som sukker under, om og over os, ja, næsten i os?« Da sagde Mesteren -jeg oversætter hans latinske Tale: »Natura naturans, den fødende eller skabende Natur, det er det Hav, som vælser ud herfra og sender sine Strømme gennem al Verden og tilbage i sig selv.« - »Er der da to Naturer?« - »Ja, just det, som min Erica har lært. Foruden den fødende Natur er der den fødte Natur, natura naturata; men gennem denne strømmer bestandig Livsbringeren, den fødende Natur, som det indre Væld, der fylder Stenen med Kraft, Planten med Liv, Dyret med Vilje og Sansning og det sande Menneske med Tænkning. Alt synligt, hørligt og sanseligt, som Du har sanset paa den Jord, hvorfra Du kommer, er alt kun Klædebon for Væsenets igennemstrømmende Liv. Alle Individuer fra Stenen indtil Cæsar opholdes kun af dette skjulte Aandedrag, og drager det sin Pneuma ud af Tingene, forgaar den slet, og som Ækvivalens derfor opstaar en anden af samme Masse, Kraft og Hastighed. Eller, som Etica siger: Alle Genstande, mineralske og levende, ere kun *Maader*, hvorpaa 62 det evige Væsen ytrer sig. Se, Poul og Peter og jeg og Du ere kun fire Maader, hvorpaa det ene Væsen træder frem for Sansningen, kun fire Melodier, hvori den evige Tonestrøm klinger ud.« Da afbrød jeg Mesteren og sagde: »Store Spinoza. En anden, fra hvem jeg nylig kom, krænkede mine Indvendinger. Dig ville de glæde, som Børnene glæde Faderen; thi Du har Svar paa alt.« Ved denne Tale lyste hans Aasyn af den milde Glæde, en Lærer føler eller bør føle ved sin Lærlings ærbødige Spørgsmaal, og hans Øjnes Straaler søgte opmuntrende mine. Jeg sagde: »Du higer imod den rene Enhedslære. Og ingen Steder fandt jeg saa dristig, saa realistisk og konsekvent Monisme som i din Etica. Men svar mig nu: Kommer der ikke dog en Dualisme frem i Modsætningen mellem den fødte og den fødende Natur, imellem Væsenet og disse de Maader, hvorpaa det ytrer sig? Jeg føler mig ingenlunde som en saadan »Maade«. Jeg føler mig som et lille Væsen selv. Her staar jeg, ombæltet af Rædsel, i Urmoderens Indvold. Jeg er, det tilstaar jeg, ih vor jeg gaar, ikkun et Foster i Livmoderen af en ukendt, uhyre, fødende Kraft. Men da jeg er, saa længe som jeg er, og saadan som jeg er, virker jeg med mit endelige Selv mod det uendelige X omkring mig og siger til Universet: Dræb mig, hvis Du vil. Du kan det. Men saa længe, som jeg lever, saa ere vi to, og vi ere ikke eet. Jeg holder fast ved Aritmetikens Lov, at een plus een er to.« Den store Mester smilte ved min Iver og sagde: »Saaledes maa Du just sige, fordi dit Selv gaar paa denne Melodi. Ja, jeg indrømmer: Set fra vort Synspunkt, det menneskelige Synspunkt, da have vi Dualisme, ja, Pluralisme, om Du vil. Og jeg har intet imod at give Dig Forklaring paa dette Hav, set fra vort Synspunkt.« Da blev jeg glad og svarede: »Just dette ønsker jeg. Thi jeg, der har fundet min egendige Aands- og Hjertesnæring hos den udødelige Auguste Comte, jeg, der med Positivistens Livssyn og Metoder vover mig ind i Mirakelverdenens mørkeste Kontinent, jeg ser paa alt derfra, hvorfra jeg ser. Hvad der interesserer mig, er just: Hvordan *seijeg*, saadan som jeg er skabt, paa Sagen? Lad saa kun et ukendt, mystisk Væsen se det samme med andre Øjne. Det er ikke mine, saa vist som A er ikke B.« »Vel,« sagde Spinoza. »Lad os da betragte natura naturans, den evige Substans, det, som vi med de Kristne kalde Gud, set fra et fysisk Synspunkt. Set saaledes, er Substansen den evige, ene, udelelige Æter, der gen 63 nemtrænger alle Verdener og alle Mellemlum imellem disse som Bærer af Tyngdens, Lysets og Magnetismens Kræfter og uden om Universet - som Dante lærer - opfylder det tomme, uendelige Rum. Al stofflig Materie og alle Sjælsrørelser, der knytte sig til denne, ere kun Modifikationer af denne gyldne Æter, og det samme gælder alle Væreformer eller Attributter, i hvilke den ytrer sig, ukendt for os. Alt Stof, al Kraft, al Vilje, Lidenskab og Tænken opstaar af Æteren og forgaar i denne, naar de forgaa, og alle Tænkningens og Naturens Love ere kun Døtre af den ene faste og evige Lov, der er eet med Substansen selv.« Her snublede min Forstaaelse, og jeg udrød: »Hvilken er denne Lov, og hvor kan Loven, der gives, være eet med Væsenet, der giver?« Den vise Brilllesliber sleb med det følgende Svar et Brillleglas for mine aandelige Øjne: »Den Lovjeg mener, følger af selve Substansens Definition, som Etica giver saa: »Det, som er ved sig selv og fattes ved sig selv.« Altsaa, Substansens Væsen er uafhængig Væren. Substansen er, det er det eneste Dogme, som jeg udsynger fra min Minaret: Substansen er, og jeg er dens Profet. Men hør nu kun og lad mig fra Profet blive til Skolemester: Af Substansens *Væren* følger, at den kan ej tilintetgøres; thi da var den ej Substans i absolut Forstand. Med andre Ord, set fra et fysisk Standpunkt: Summen af den Energi, der rører sig i Stoffets Eksistens og dets Bevægelse, kan ej forgaa. Men denne Lov er just den samme som den Lov, dit Aarhundrede har naaet til som den Afslutning paa den induktive Videnskab, der, naar den først er fundet, bliver Grundlag for Videnskaben i sin sande og deduktive Form, jeg mener, hvad I kalde Loven om den konstante Energi. Denne, der er den fysiske og matematiske Form for den bekendte Sætning: Det samme er i Virkningen som og i dennes Aarsag - denne Lov er, som jeg siger, eet med Substansens Væsen, som er at være, og som modsætter sig Tilintetgørelse. Kun have I gode Herrer ikke fattet, at Energien er Æterens Energi, af hvilken al anden Energi kun er en Form.« »Men,« sagde jeg, »din Æter er ikke den samme som Fysikerens Æter. Fysiker Den-og-den opløser Æteren i Æter molekyler. Matematiker En-eller-anden sætter deres Bevægelser paa Alenformler, og til sidst analyserer Kemiker Hvem-man-vil Æteren ud af de kære, gamle, nogle og halvfjerds Grundstoffer og sælger den paa Flasker. Men naar det kommer saa vidt, ville I dog 64 næppe indrømme, at det er Edens Gud, der er sat paa Flasker.« »Min unge Ven. Disse Fysikere, Matematikere og Kemikere ere brave Folk, men ogsaa ere de til Hobe halvstuderte Røvere, der uden Ridderlighed mod den store Moder ville rive Isissløret fra hendes Barm og tælle hendes Vorter. Uden al filosofisk Foruddannelse anvende de deres Hjælpebegreber, Atomere og Molekyler, uden hvilke de stakkels Fyre have den sorte Stær, paa det, der i sig selv er hævet over al Mennesketanke, og derfor se og beregne de, hvad ingen af os, der skue alt fra oven nedad, kan faa Øje paa. Nej, Æteren er een, udelelig, altomfattende og altgennemtrængende, det alle indbefattende Individ.« Her svarede jeg: »Jeg vil ej heller

give Fysikeren Ret i at finde sine Molekyler alle Vegne. Den gode Mand er jo omgivet af en Sværm af Molekyler, der følger ham, hvad enten han vaager eller drømmer, som Tonerne sværme om en Stadsmusikant. Men jeg vil give ham Ret, ej i at finde dem, men i at søge dem. Thi Æteren finde vi strakt ud i Rummet. Og det udstrakte maa vi efter Opfattelsens Love begribe stykkevis, med andre Ord anskue det i Dele.« »Her rører Du just ved det ømme Punkt. Her staar Du ved den Kløft, Du ej vil overspringe. Thi Du har til en vis Grad Ret, saa længe Du taler om *din* Opfattelse af den evige Æter. I det udstrakte leder Øjet om Dele. Dette er Sandhed om end den Snak om faste og evige Ætermolekyler er taabeligt Barbari. Men vov nu Springet, forsøg at skue den samme altfødende Æter - for at bruge dette moderne Udtryk - denne natura naturans - for at bruge mit - forsøg at skue den fra dens eget Synspunkt. Hvad saa?« - »Ja, hvad saa, kære lille Mester? Saa er jeg i det Mørke, hvor alle Køer ere sorte og alle Katte graa.« »Just det, min bedste, men ud af Mørket opgaar der et Lys, og det, som ej kan fattes stykkevis ved Billeder, det ses i sig selv, naar pludselig Erkendelsens Aabenbaring opgaar for Dig (her mindede Mesterens Lære om Advaita). Da har Du Intuitionen, den højeste Maade, hvorved der begribes.« »Altsaa, jeg staar paa Grænsen til, hvad de gamle kaldte for Mystik. Det samme kalde vi, som tænke positivt, for Fantasi. Men Navnet er en Biting. Sig mig da, hvad Du skuer og erkender i den Ekstase, som Du kalder for Intuition. Dog, jeg ved det alt. Du har jo sagt mig det. Altsaa Du erkender et »Pan kai Hen«, det store eet og alt. Men sig mig heller, hvordan forliger Du den Enhed, som Du ser i Intuitionen, 65 med den Mangfoldighed, som viser sig for den naturlige Erkendelse. Jeg vender stadig tilbage til dine »Maader« eller, som jeg hellere vil kalde dem, Individuer. Hvor kan der være Individuer til, naar alt er eet?« Da tav Spinoza en Tid og sagde omsider: »Ja, dette Spørgsmaal har jeg gjort mig selv, og mine Kritikere have sørget for, at jeg skal ikke glemme det. Nu veljeg tilstaar det: Her er det store Spørgs i mit System; men her i Ensomhed og Selvfordybelse har jeg sat Punktum, hvor Spørgsmaalstegnet stod. Ja, jeg har set mig nødsaget til at drage den sidste strenge Konsekvens af mit Udgangspunkt, Substansens Definition.« Da bøjede jeg mig forover. Som en Kat, der lurer paa en lækker Mus, saaledes ventede jeg efter Spinozas Ord. Da sprang det fra hans Mund: »Af Substansens Definition følger, som jeg det alt har lært i Etica: Der er kun een Substans. Men heraf følger med logisk Nødvendighed, at der er intet Jeg og intet Selv, der rettelig bærer disse Navne, uden den eneste Substans. Set sub specie æter ni, i Evighedens Synspunkt, da er der ingen Individuer til.« Jeg svarede: »Jeg forstaar ej denne Tale.« »Jeg skal forklare Dig det. De Kristne lære om Gud, Substansen eller Naturen, thi disse tre Navne sige det samme, - at den udøver en Forsynsstyrelse imod os og alle Væsener. Men Sandheden er ej blot, at vi ere alle Gud ganske ligegyldige. Nej, Sandheden er den: Vi ere slet ikke til for Gud. Gud kender ikke til vor Eksistens.« Da gøs jeg ved denne frygtelige Tanke, og jeg forstod, hvorved Spinoza bredte Rædsel om sig, saaledes som Ynglingen havde sagt, at alle gjorde i denne Hal. Men han fortsatte: »Men da det evige Synspunkt er det rette, og Sandheden er paa Guds Side og ej paa vor, følger deraf, at jeg, naar jeg vil erkende mig selv, erkender, at jeg ej er til, men at det, som jeg kalder min Personlighed og nævner ved Navnet Spinoza, kun er et Skin, en Illusion, ja, mindre end en Illusion. Thi Ordet »Jeg« er kun et *Ord*, en Lyd foruden Mening. Gud ser ej Spinoza. Gud har de Følelser, Forestillinger og Viljer, som Mennesker sammenfatte ved dette Navn, men der er ikke noget fælles, tilsammenknyttende, som skiller denne Sum af Rørelser fra andre tilfældige Indhug i Naturens Liv, end just det tomme døde Ord: Spinoza. Saaledes som mit Legem udgik af Stoffets Esse og atter kan opløses i dens Ild og ved Stofskiftet stadig blandes med Omverdenen, saa det fornyes i syv Aar, som man siger, saaledes ere de Sjælsrø reiser, 66 jeg kalder mine, kun Bølgeskvulp, der vandre over den liden Sten i Havet, hvorpaa Navnet Spinoza er skrevet. Ogsaa for denne Mening fandt jeg Bekræftelse i den moderne Videnskab. Lære ej nu de engelske Psykologer, at Selvet er intet uden et Bundt afløse Forestillinger. Gennemtænk denne Lærdom. Opløs hver Menneskesjæl i Sjælsatomer og henfør saa ved Intuitionens Kraft det Kaos af Sansninger og af Følelser, Du derved skuer, til Verdens ene og evige Substans, da har Du just den fulde, sande og klare Enhedslære, min Inspiration og den moderne Videnskabs Triumf.«